

Årsmötet 2010 kommer att hållas i Jokkmokk. Skillnaden mot norra Själland är inte obetydlig, men vi hoppas det skall bli lika intressant!

Jåhkåmåhkkie är den lulesamiska namnvarianten av den ort som på svenska är känd som Jokkmokk. Ordet betyder ungefär Åkröken, Åvidningen och platsen ligger också vid den krök med en liten sjö som bildats där Lilla Lule älv lämnat Vaikijaure för att söka sig ner mot Vuollerim och sammanflödet med Stora Lule älv 45 km längre ned dit en havsvik nådde för 6 000 år sedan.

Urgammal vintersamlingsplats och marknadsplats är Jokkmokk nu centralort för de svenska samerna. Där finns omedelbart intill varandra sametinget, samernas utbildningscentrum och Åjtte: Svenskt Fjäll- och samemuseum, Duottar- ja Sámemusea.

Där samlades sista juni förra året en liten grupp för att under ett par dagar rekognoscera och diskutera årsmötet 2010 som kommer att behandla det samiska kulturlandskapet nu, tidigare, och i framtiden med utgångspunkt i det lulesamiska området kring Jokkmokk.

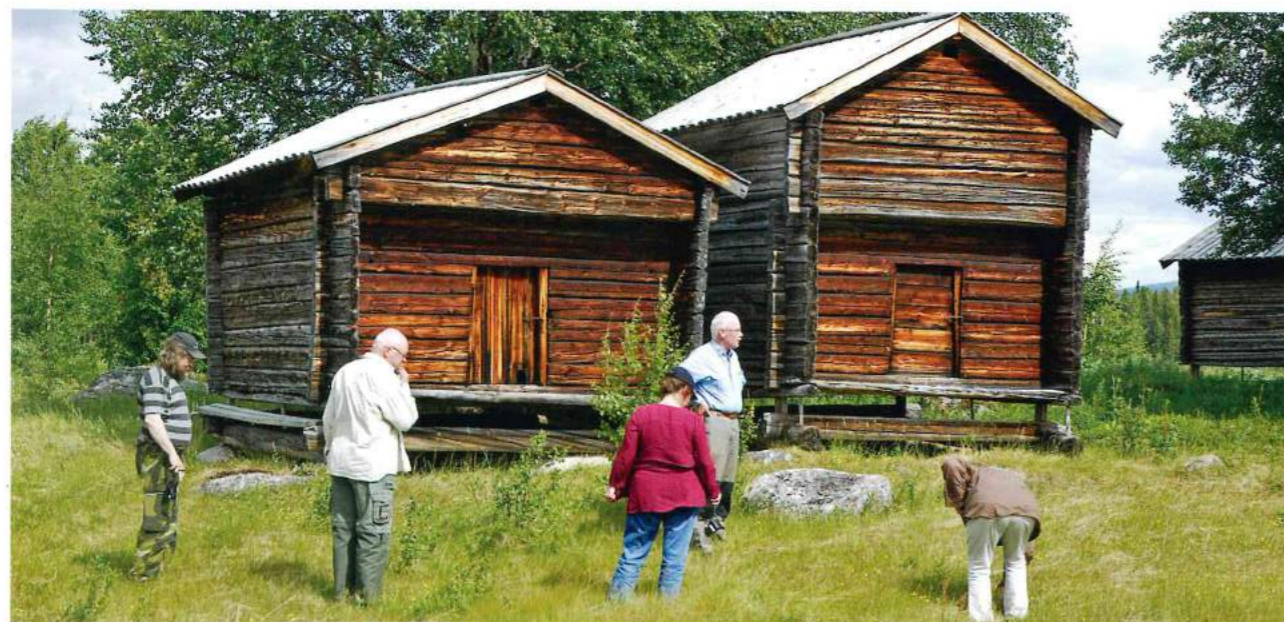
Gruppen bestod från Nordiska Kulturlandskapsförbundet av mig, Olof Stroh, som oförsiktigt nog åtagit mig att arrangera årsmötet och min hustru Lea som förutom att layouta Lommen bistår och uppmuntrar. Med oss hade vi en estnisk gäst, Leila Pärtelpoeg, legendarisk kul-

... årsmötet 2010 som kommer att behandla det samiska kulturlandskapet nu, tidigare och i framtiden ...

För program och detaljer:
se sidan 35

turpersonlighet. Från Åjtte kom museichefen Kjell-Åke Aronsson och två antikvarier, Isse Israelsson och Jalle Henriksson, båda arkeologer och båda med stor erfarenhet av inventering och fältarbete, bl.a. på våra utflyktsmål.

Första dagen lämnade vi Jokkmokk vid norra utfarten där nu Vaikijaure förvandlats till ett stort vattenmagasin med kraftverksdamm, ett intensivt hatobjekt för mig från yngre år som minns platsen som en exceptionell skönhetsupplevelse. Någon mil norrut bär det av åt väster mot Kvikkjokk och, längs vägen, dagens mål Kuorpak, som också blir målet på ena dagens utflykt under årsmötet.

Förrådsbodar längs Kvikkjokksvägen. Hela gänget av och tittar. Det fanns intressant växtlighet också. Foto Lea Stroh.

I rekognoscering ingår kaffe. Jalle vet hur man gör. Foto Lea Stroh.

Här är det tänkt att förbundet skall få avnjuta kvällsmat. Skvallkvarnen vid Tjåhtjeogarna/Granudden. Foto Lea Stroh.

Rune Stokke, ordförande i Udtjá sameby, på taket till sitt föräldrahem. Foto Lea Stroh.

Kuorpak ligger halvvägs mellan Kvikkjokk och Jokkmokk. Platsen har en lång känd historia som vår- och höstvist för Sirkas sameby, men också mycket gamla lämningar som visar på dess betydelse. Ett gammalt system med fångstgropar finns i närheten. Vår- och höstvistena hade stor betydelse för den vandrande renskötelsen som huvudbas för bosättning och för förvaring och inte minst för rensjakten. En äldre tältkåtaplats avlöstes här på 1930-talet av en modernare med torvkåtor som blev omodern när slakten fick flyttas till lättåtkomligare platser, men när väg drogs i samband med kraftverksbyggena blev den åter aktuell och nu finns här också en stor modern skiljeplats. Eftersom man flyttat på kåtor och anordningar finns de olika tidsskikten bevarade och har inte utplånats.

Andra dagen bär det istället av söderut ner mot Käbdalis där vi plockar upp Rune Stokke som är ordförande i Udtjá sameby. Udtjá är en levande skogssameby, men speciell som sådan.

Liksom Kuorpak, men på annat sätt, bär Udtjá på spår i många lager. Många samer har inte vandrat eller vandrat bara i begränsad omfattning. De byggde sin renskötelse på myrmarkerna i skogslandet under sommaren, på tallhedarnas lavmarker under vintern. Renskötelsen var småskalig, jakt och fiske bidrog till försörjningen, senare i kombination med småbruk.

Udtjá har förändrats i flera steg, en intensiv renskötelse med tre vallningssäsonger där huvudvistet var bas under vår och höst avlöstes i början av förra seklet av extensivare renskötelse och mer getter och kor. Detta var stadiet i mitten av 1950-talet när Sverige övervägde att skaffa kärnvapen och Udtjá utsågs till provsprängningsområde. Samebyns medlemmar fick välja mellan renar och kreatur och endast renskötelsen fick vara kvar, men skulle kunna avhysas med omedelbar varsel. Några atomvapen blev det emellertid aldrig, men området blev robotskjutfält och är så än idag i internationell samverkan.

De många byggnaderna visar hela utvecklingen som också syns i naturmiljön samtidigt som det militära kulturlandskapet också är närvarande, med sina egna tidsskikt.

Ett tredje utflyktsmål vi har inplanerat är den fjällträdgård ägnad framförallt åt fjällfloran som Ajtte har inrättat vid kvarnbäcken några hundra meter från museet. Något att ha med sig i ögat som avslutning på fredagen!

Olof Stroh

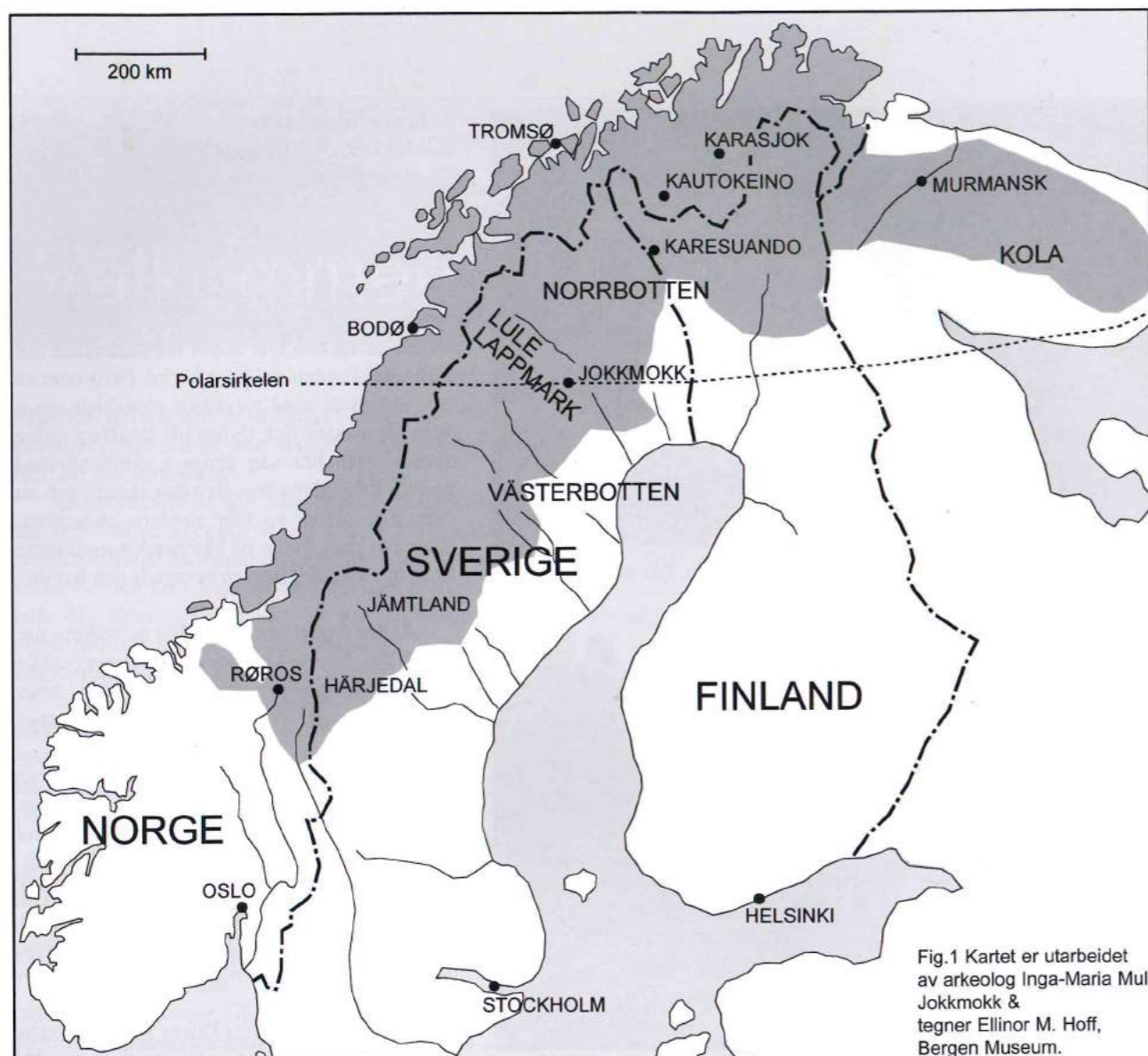

Fig.1 Kartet er utarbeidet av arkeolog Inga-Maria Mulk, Jokkmokk & tegner Ellinor M. Hoff, Bergen Museum.

URFOLKET I NORD

Else Johansen Kleppe

Bergen Museum, Universitetet i Bergen

Samene har status som urfolk og det betyr at de er den opprinnelige befolkningen i det geografiske område som utgjør deres land Sápmi. De er en etnisk gruppe som nå bor i det nordvestlige Russland og i de nordlige områder av Finland, Sverige og Norge (Fig. 1).

Begrepet etnisitet uttrykker sosial og kulturell identitet som blir aktivisert i møtet med andre folkegrupper. Møter med andre folk kan gjøre det nødvendig å markere tilhørighetsforhold. Når en slik markering av etnisk tilhørighet først skjedde i dette nordlige området vet vi ikke, men vi vet at det i alle fall har bodd forfedre til det folket som nå kaller seg og kalles samer så tidlig som i det

1. århundre e. Kr. Vår kilde her er den romerske historiker Tacitus. Det samiske bosetningsområdet er ikke en klart avgrenset enhet og det landområdet samene tidligere bebodde har trolig vært langt større enn det det er nå. Disse folk har alltid kalt seg selv for samer mens utenforstående har gitt dem andre navn som *finner*, *skridefinner* og *lapper*. Dette kan høres enkelt ut, men det er det ikke. Det er stor forskjell på samer i nord og syd, i øst og vest akkurat som det kan være det på samer som bor innen samme geografiske område. De forskjellige samiske undergrupper markerer seg primært ut fra språk og næringsvei. De samene som er blant de mest spektakulære og som folk flest forbinder med denne folkegruppen er reindriftsamene.

Disse representerer kulturhistorisk sett en forholdsvis sen tilpasningsform. Denne næringsveien er nok ikke eldre enn fra omkring 1600-tallet (Fig. 2).

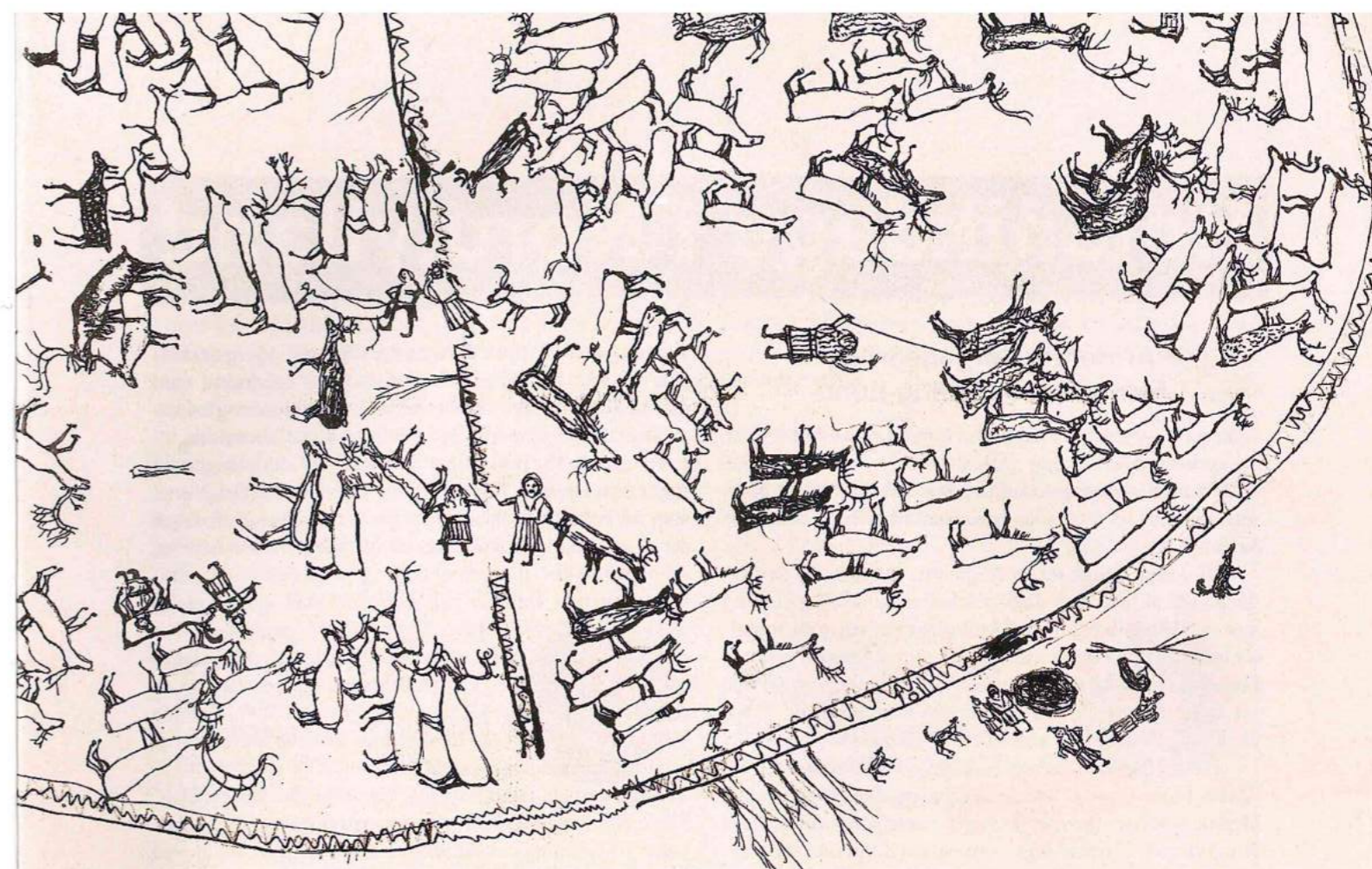

Fig. 2 Forfatteren Johan Turi skrev i 1910 den første bok som kom ut på samisk. Turi bodde det meste av sitt liv i det nordlige Sverige og det er flyttsamenes liv han har skildret. På utsnittet av Turis tegning ser vi folk som er ved å skille reinsdyrflokken slik at de kan bestemme hvilke dyr som skal slaktes. Noen større barn står utenfor gjerdet og ser på, og en mor er ved å henge koksen med sitt lille barn opp i et tre så hun også kan gå og ta del i arbeidet.

Den typiske samer fra før den tiden var nok det vi kaller fisker-bonde, et kombinasjonserhverv vi også kjenner godt fra den norrøne bosettingen i dette nordlige området. Den eldste - og sannsynligvis den første - samiske befolkningen har ernært seg ved jakt, fangst, fiske og sanking. Disse næringsveier ble senere kombinert med noe husdyrhold av sau, geit og ku. I den graden jorden ble dyrket var det byggen som var viktig. På et senere tidspunkt ble også tamrein som transportdyr tatt i bruk.

Arkeologisk forskning har dokumentert at den nordlige delen av den skandinaviske halvøys første bosetning mer eller mindre er sammenfallende i tid med den i Sydsjandinavia. Nyere utgravninger har vist at tidlig bebyggelse også fantes i innlandet i det nordlige Sverige og ikke kun ved kysten. Denne opprinnelige jeger-, fangst- og samlerskultur holdt seg lenge på Nordkalotten. Det er generell enighet om at tilføyelsen av husdyrhold og jordbruk til økonomien må ses i sammenheng med et kultur møte og det betydde nye relasjoner i forhold til tid og sted. Det er forholdsvis stor variasjon i tilpasningsformer og enkelt sagt spiller disse sammen med språk i de ulike samiske undergrupper.

Det var først i det tidsavsnittet som vi betegner tidlig metalltid at tamdyr og jordbruk ble introdusert på Nordkalotten, det vil si i det første årtusen e. Kr. og da hovedsakelig i kystområdene. Men i dette geografiske

området var det fremdeles mange som levde etter gamle tradisjoner som jegere, fiskere og samlere, og ut fra de arkeologiske funn er det intet som tilsier at de forandret ideologi. Religion og ritualer var viktige i de tradisjonelle samiske samfunnene. Samenes tradisjonelle religion er animistisk, det betyr at de trodde på naturen var besjelet. Noaiden - den samiske shamanen - var bindeleddet mellom folket og gudene.

Fig. 3 Lulesamer fra Tysfjord, Nordland. Det har fra 1700 tallet vært nær kontakt mellom Norrland i Sverige og Nordland i Norge. Bildet tatt av Johan Brun i 1914.

Botanikdage i Nordjylland

Af Henrik Jørgensen og
Flemming Thorning-Lund

I 2008 afholdt Nordisk Kulturlandskabsforbund et botanisk seminar i Västra Götaland; seminaret blev anmeldt i Lommen 41.

Vi deltog begge og er enige om, at det er en fremragende idé at lave den slags seminarer, hvor man virkelig kan fordybe halv- eller halvkulturlandskaber, som fortæller om menneskets påvirkning af naturen gennem tiderne. Desuden er der mange botaniske specialiteter, som sikkert vil være ukendte for såvel folk fra vore nordiske nabolande som for folk fra andre dele af Danmark.

Flemming har kortlagt 11 nordjyske ruder i den store "Atlas Flora Danica" -undersøgelse og har sammen med Henrik, som især kender de store, statsejede naturarealer i Nordjylland, i grove træk sammensat følgende program (detaljerede program vil blive tilsendt deltagerne):

Torsdag den 17. juni: Ankomst, indkvartering og ekskursion til Råbjerg Mile - Nordens største vandreklit med mange sjældne arter i afblæsningsfladens moser og klitsøer. Om aftenen foredrag ved den lokale statsskovrider.

Fredag den 18. juni: Først besøger vi Videsletten og hører om, hvordan Flemming fik fredet den artsrige eng, som nu i mange år har været i god drift. Resten af dagen ser vi især på kærlokaliteter, såvel rigkær som fattigkær, og på naturskov af gammel bøg rig på overdrev og indkillede skovenge. Besøget i skovområdet sker under ledelse af en privat skovforvalter.

Lørdag den 19. juni: Efter besøg på heder og indlandsklitter i skov samt rigkær på forstrand koncentrerer vi os om Danmarks botanisk set rigeste Natura 2000-område Vandplasken og om forskellige klitlokaliteter, bl.a. grønklitter på kalkrigt sand.

Søndag den 20. juni: Dagen er "De Vilde Blomsters Dag" i hele Norden, så vi slår arrangementerne sammen og deltager i Flemmings ekskursion i den varierede natur ved Uggerbys Ås udløb. Herefter frokost i det fri og hjemrejse.

Foto: Fl. Thorning-Lund

HER BRINGER VI ET LILLE UDPLUK AF NOGLE AF DE RARITETER, VI KAN FORVENTE AT FÅ AT SE - TILMED OFTE I STORE BESTANDE OG I MEGET FINE SAMMENHÆNGE:

Pilledrager, *Pilularia globulifera*
Klit-Vintergrøn, *Pyrola rotundifolia* ssp. *maritima*
Hvidgrå Draba, *Draba incana*
Hønsbær, *Cornus suecica*
Vand-Brandbæger, *Senecio aquaticus* ssp. *aquaticus*
Sand-Siv, *Juncus anceps* var. *atricapillus*
Klit-Siv, *Juncus balticus*
Sort Skæne, *Schoenus nigricans*
Nordisk Dværgulvedod, *Selaginella selaginoides*
Liden Padderok, *Equisetum variegatum*

SAMT ORCHIDEERNE:

Kødfarvet Gøgeurt, *Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*
Maj-Gøgeurt, *D. majalis* ssp. *majalis*
+ statelige hybrider imellem de 2 foranstående!
Vendsyssel-Gøgeurt, *D. purpurella* ssp. *majaliformis*
Purpur-Gøgeurt, *D. purpurella* ssp. *purpurella*
+ hybrider mellem Purpur-Gøgeurt og Plettet Gøgeurt, *D. maculata* ssp. *maculata*
Bakke-Gøgelilje, *Platanthera bifolia* ssp. *bifolia*
Hjertebladet Fligtlæbe, *Listera cordata*
Mygblomst, *Liparis loeselii*
Pukkellæbe, *Herminium monorchis*

Vi har fået et fordelagtigt tilbud om indkvartering på "Hjorths Hotel" i Kandestederne på gåafstand af flere fine botaniske lokaliteter. Ved minimum 15 deltagere kan vi derfor tilbyde hele arrangementet med 3 overnatninger for 2300 DKK med morgen- og aftensmad på hotellet og "smør selv"-frokost i felten. Tillæg for enkeltværelse 100 DKK per nat. Ønsker man en ekstra overnatning før eller efter arrangementet kan det lade sig gøre for 600 DKK i dobbeltværelse og 700 DKK i enkeltværelse. Flemming vil da være behjælpelig med forslag til andre ekskursionsmål mm.

Hjorths Hotel er et gammelt, traditionsrigt og hyggeligt badehotel i bedste Skagenstil, se selv efter på dets hjemmeside (www.hjorthshotel.dk).

Vi kender endnu ikke fartplanerne for 2010, men der vil være færgeforbindelser fra hhv. Kristiansand og Larvik til Hirtshals og fra Göteborg til Frederikshavn, som passer med ankomst til Kandestederne torsdag eftermiddag. Alle nærmere detaljer vil naturligvis blive meddelt deltagerne i god tid. Som i Västra Götaland slår vi os sammen i færrest mulige biler og deler transportudgifterne.

Tilmelding senest den 31. marts til Flemming Thorning-Lund. Samtidig med tilmelding indbetales depositum på 1000,- DKR på Flemming Thorning-Lunds konto 9076 13757 63741 SparNord Bank.

Flemming Thorning-Lund
Tranebærvej 12
9981 Jerup
Postadresse: P.O. Box 51
DK-9900 Frederikshavn
Tlf.: +45 40 74 44 90
e-mail: ftl@mail.dk

Henrik Jørgensen
Skov- og Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
DK-2100 København Ø
Tlf.: +45 72 54 25 23
e-mail: hjg@sns.dk

Orkidekær på forstranden ved Uggerby. På billedet ses begge underarter af Purpur-Gøgeurt. Den lyse form tv. på billedet kaldes Vendsyssel-Gøgeurt. Foto: Flemming Thorning-Lund.

Årsmødeoplevelser 2009

Årsmødet 2009 var fra start til slut, fra morgen til aften, begunstiget af strålende augustsol. Alle forudsætninger var til stede for at få det bedst mulige indtryk af Nordsjælland og den kommende nationalpark "Kongernes Nordsjælland".

Vel ankommet til Københavns Lufthavn i Kastrup begav vi os under Karl-Erik Frandsens kyndige guidning forbi udvalgte dele af Københavns Befæstning og Københavns Havn mod vores logi, Nordisk Lejrskole, i Hillerød. Et kort ophold ved Amaliehaven med udsyn

over den nye opera gav deltagerne lejlighed til en lille diskussion om mæceners og magthaveres mulighed for at sætte præg på deres omgivelser. Både Amaliehaven og operaen er doneret af A. P. Møller, der, ikke uden modstand, har haft det i sin politiske og økonomiske magt at udforme begge dele og til dels deres omgivelser. Det samme gælder i høj grad kongerne i Nordsjælland, ikke mindst i Gribskov. Ville vi i dag undvære nogen af delene? Hermed var udgangspunktet sat for de kommende 4 dage.

Første stop var Dyrehaven ved Klampenborg. Som Gribskov udlagt som kongelig jagtbane til parforcejagt. Skovfoged Torben Christiansen fortalte bl.a. hvordan man gennem målrettet afskydning og fodring formår at bevare en sund bestand på 700 hjorte, der udfører værdifuld landskabspleje. Undervejs stod hjortene i småflokke spredt over landskabet som var det et guldaldermaleri.

Aftenens foredragsrække blev indledt af Flemming Rune, forfatter til bogen om Gribskov, anmeldt andet sted i Lommen. Flemming gav en god indføring i Gribskovs historie og udvikling og dermed også en introduktion til næste dags ekskursion.

Karl-Erik Frandsen fortalte ikke mindre levende om munkenes indflydelse på landskabet gennem bl.a. indførelsen af et system med storlandbrug, 'grangier'. Det var rationelt og sikrede klostrene kontrollen med deres efter-

hånden store jordtilliggender. Senere, efter reformationen, blev det kongerne, der samlede sig store jordarealer i området til jagt og hesteopdræt.

Skovrider Jens Bjerregaard fortalte om problemerne med at nå frem til en fornuftig afgrænsning af nationalparken, om borgerhøringer, protester fra landbruget og om en miljøminister, der mente, forslaget ikke var ambitiøst nok og derfor forlangte et større areal inddraget under parken.

Således rustede drog vi dagen efter under kyndig guidning af Flemming Rune, Henrik Jørgensen og Carsten Carstensen ud i skoven. Vi så agersystemer, hustomter, milepladser, lærketræer i særklasse og ikke mindst restaurerede høenge, der nu vedligeholdes af Strøgårdsvang Høslætlaug. Det var imponerende at høre, hvor hurtigt floeraen udviklede sig med indførelsen af høslet: fra 71 arter i 1996 til 141 arter i 2004.

Et højdepunkt var frokosten: Helstegt rådyr over bål med salat og brød. Mårum Kulsvierlaug havde dertil medbragt en rigtig kulsvierøl, stærk som røgen fra den trækulsmile, lauget havde anlagt og som blev åbnet efter maden. Det blev til et par hyggelige timer, der står stærkt i erindringen.

Eftermiddagens program omfattede et besøg i Fredensborg Slotshave, hvor Christine Waage Rasmussen viste rundt. Selskabet var så heldige at få adgang til den lukkede del af haven med orangeri og køkkenhave. Nordmandsdalen med ca. 70 statuer af norske og færøske bønder, fiskere og andet godt folk, oprindeligt skåret i træ og elfenben af den norske postkører Jørgen Christensen Garnaas, blev også besøgt. Anlægget og sandstensfigurerne fra 1764 blev genhugget og genindviet 2002.

Aftenens årsmøde blev afholdt i god ro og orden.

Lørdagens program førte os med skovfoged Søren Agerlund Rasmussen gennem det Nordsjællandske landskab gennem Frederiksværk, hvor vi ved Vinderød fik den dramatiske historie om den første protestantiske præst, der, efter at have knust helgenbillederne, blev drevet ud af kirken og senere stenet. På stedet er siden rejst et kors. Sagnhistorien, kirken og udsigten over Arresøen gik op i en højere kulturlandskabelig enhed.

Landskabet ud mod Kattegat er præget af sandflugten, der først blev dæmpet i 1800-tallet. Her ligger den nu forladte militærlejr Melbylejren i et stort hedeområde og venter på nye aktiviteter i samklang med den omgivende natur og lokalsamfundets behov: Vandrerhjem? Foreningslokaler? Planerne ligger endnu ikke klar. Kaffe ved Asserbo slot, grundlagt af Absalon i 1100-tallet, ødelagt af sandflugten i 15-16-hundredetallet og forladt fra 1700 tallet. I 1972 blev ruinerne restaureret og voldanlægget genskabt.

Vi vender tilbage til nutiden hos Per Kølster, Fuglebjerggård. Og dog: Per Kølster er en foregangsmand i udnyttelsen af den genetiske kulturarv, ikke mindst æbler og humle, til udvikling af nye produkter. Sammen med Camilla Plum har han skabt et meget besøgs- og naturvenligt landbrug baseret på fødevarerproduktion og oplevelsesøkonomi. Per's gode øl - forsøgsbryg på en række gamle, for længst opgivne, kornsorter - lagde en god ramme om den medbragte frokost.

Opkvikket af den gode frokost begav vi os til turens politiske indslag. På ruinen af Søborg Slot højt hævet over den udtørrede Søborg sø havde vi sat nogle af nationalparksprojektets nøglepersoner stævne: formand for styregruppen, Helsingørs borgmester Per Tærsebøl, Michael Stoltze, Danmarks Naturfredningsforening, Per Kølster, Fuglebjerggård, Torben Kaas, Friluftsrådet og skovrider Jens Bjerregaard, der er tovholder på projektet. Det blev en ganske underholdende diskussion, ikke mindst fordi stedet er et af de store konfliktpunkter i nationalparksprojektet: skal søen genoprettes eller skal den fortsat anvendes til en form for landbrug?

Ikke langt fra Per bor Nils Stokholm på Thorshøjgaard. Også Nils gør en stor indsats for at bevare den genetiske kulturarv. Han driver en biodynamisk malkekvægsbedrift med den udrydningstruede Røde Danske Malkerace. På markerne gamle kornsorter og Danmarks mest alsidige ukrudtsflora, som Anna Bodil Hald, der for 20 år siden kortlagde den, fortalte om. Nils Stokholms mælk er af et professionelt smagepanel kåret som Danmarks bedste! Ikke uden grund at Nils Stokholm fik Forbundets Æresdiplom 2009!

Botanik i voldgraven: "Vattenaloe" (Stratiotes aloides).

Dagen sluttede på Esrum Kloster, hvor direktør Thomas Thulstrup fortalte om klosterets virksomhed. Esrum Kloster drives som en kommerciel kulturinstitution, der satser på oplevelsesøkonomien i form af middelaldermarkeder, ridderspil og fødevarer. Klosteret er berømt for sin middelaldermad og ikke mindst for sin klosterøl. Inden vi satte os til den velmagende festmiddag i Broder Rus' Kælder blev der tid til en lille rundvisning i bl. a. klosterets restaurerede urtegård.

Søndag var afrejsedag. Turen til Kastrup gik over Hørholm og Jagt- og Skovbrugsmuseet der dokumenterer skovbrugets og jagtens historie i Danmark. Frokosten blev naturligvis indtaget i restaurant Sneppen, hvor skovhistoriker og naturskovsforsker Peter Friis Møller kort fortalte om Skovhistorisk Selskab, der er interesseret i et samarbejde med Nordisk KulturlandskabsForbund.

Sidste indslag var et besøg ved Furesøen. Professor Kaj Sand Jessen fortalte solstrålehistorien om Furesøens genopretning: Fra at have været en af Danmarks reneste,

mest artsrige og bedst dokumenterede søer med flere istidsrelikter var den omkring 1970 ved at blive kvalt i forurening. En behård indsats vendte udviklingen. Fra 1990 har tilstanden været i stadig fremgang med stigende sigt og genopretning af dyre- og plantelivet. Men de uddøde arter er og bliver uddøde!

Karl-Erik Frandsen lukkede og slukkede for årsmødet med beretningen om "Oversvømmelsen": den nordligste del af Københavns Vestvold.

Her kunne man med Furesøens vand oversvømme store lavtliggende områder og sammen med enkelte forter og bastioner hindre eller sinke fjendens fremrykning. Anlægget blev heldigvis aldrig afprøvet og ligger nu som små elementer i det ganske velbevarede bynære militære kulturlandskab.

Henrik Jørgensen, Bjørn Petersen og Søren Espersen vil hermed gerne sige en stor tak til alle, der har været med til at gøre dette årsmøde til en lærerig oplevelse. Det gælder ikke mindst vore sponsorer: Friluftsrådet, Nordisk

Kulturfond og Skov- og Naturstyrelsen. Også vore guider og vores eminente chauffør skal have en stor tak. Det samme skal vore usædvanligt disciplinerede deltagere!

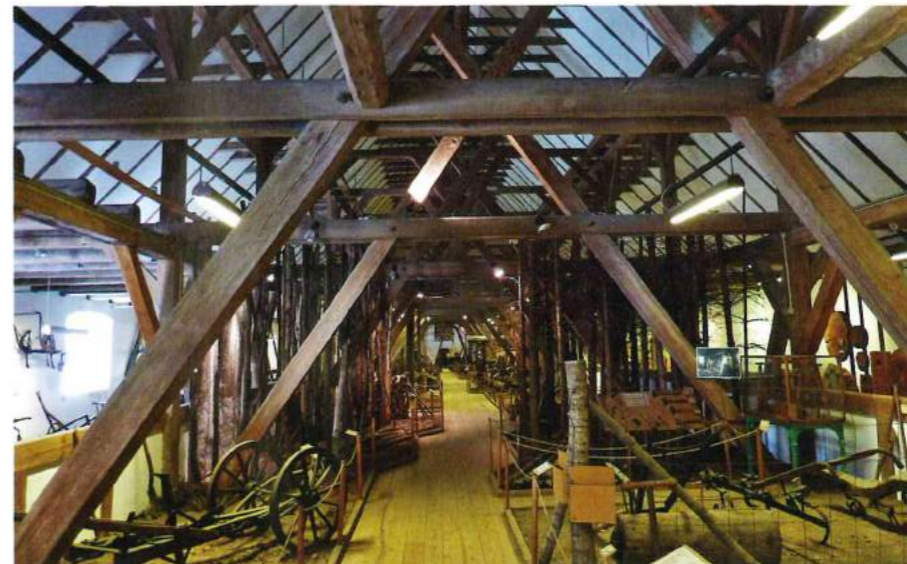
Søren Espersen

Foto: Bjørn Petersen

PS: Genhør Flemming Rune, Nils Stokholm, Henrik Jørgensen og Peter Friis Møller i gode radioudsendelser.

Gå via: <http://n-kf.org>

Her er noget at vende tilbage til. Spørg bare deltagerne!

Apropos Esrum

Foto: Bjørn Petersen

Da posten gik i kloster

På post- og telemuseets hjemmeside findes en sjov historie om Esrum Kloster, fortalt af Birgitte Agersnap 23/9 2009. Her er et let bearbejdet uddrag:

Fra kutte til postkasket

Den 7. december 1919 blev det gamle munkekloster omdannet til postkontor. Det kneb ganske enkelt for postvæsenet at finde lokaler til et postkontor i Esrum. Blikket faldt på det cistercienserkloster, som ærkebiskop Eskil havde stiftet i 1151.

Postal vandalisme

Den bygning, som allerførst husede postkontoret, og som vi i dag kender som Esrum Kloster, er i virkeligheden en senmiddelalderlig tilbygning til det gamle firfløjede klosteranlæg. Kort efter reformationen blev den ældste del af klostret sammen med kirken nemlig gradvist revet helt ned.

Den klosterbygning, der blev skånet, har siden undergået mange ombygninger og restaureringer. Til at forstå den gennemgribende ombygning i 1919 udpegede man kgl. bygningsinspektør Johannes Magdahl Nielsen (1862-1941). Han var en kendt arkitekt for etaten, for i 1919 havde han allerede bygget flere af sine mange posthuse. Imidlertid var alle ikke lige begejstrede for resultatet. I pressen faldt dommen: Vandalisme i klostret!

Omgivelserne var imidlertid perfekte for den jagt- og havepassionerede postmester Schafranek. En tid boede også amtsforvalteren med sin bestyrerinde og arbejdsmand i klostrets sidefløje, og i klostergårdens daværende rotunde havde rutebilen holdeplads. Der blev i sandhed atter pustet liv i klostret, da posten rykkede ind.

Spor af kontor - endnu i dag

Stutteri, apotek, fængsel, flygtningelejr, øldepot, Christian IV's krudtkammer, postkontor, kultur- og naturcenter -

klostrets funktioner har været vidt forskellige gennem århundrederne.

Trods de mange ombygninger er der stadig spor fra postens tid: Oven for hovedindgangens trappe skal man kigge efter flensborgmurstenene, som danner et mønster i gulvet. De markerer ekspeditionsskrankens gamle plads.

Man skal se godt efter for at skimte de næsten udviskede rester af et kalkmaleri på bagvæggen. Men de er der, og man skal forestille sig et stort maleri, der har vist det nordsjællandske landskab med forskellige posthuse. Postens stemme blander sig endnu med fortidens mange klange i klosterrummene.

Ved du noget om postkontoret i Esrum Kloster? Post & Tele Museum vil være taknemmelig for oplysninger. Kontakt os på tlf. 33 41 09 00 eller på e-mail museum@ptt-museum.dk

Mere klosterstof

I kan læse mange flere historier om Esrum Kloster på 2 af "Klostervenners" hjemmesider. Den ene er deres officielle hjemmeside; den anden har en meget lang adresse, men hvis I søger på ordet "Klosternyt", får I en særudgave med interessante historier til inspiration for rundvisere. Skal det være mere videnskabeligt, kan Lommen henvise til

Bogen om Esrum Kloster

Redigeret af Søren Frandsen, Jens Anker Jørgensen og Chr. Gorm Tortzen, udgivet af Frederiksborg Amt, 1997). 208 s.

Ikke kun selve klosteret behandles, men også landskabet, som det levede af, og omskabte - og om stuttilandskabet, som ganske vist ikke var munkenes, men hvor klosteret alligevel spillede en vigtig rolle. Et kapitel hedder "Esrum Klosters landskaber" Af Bo Fritzboeger.

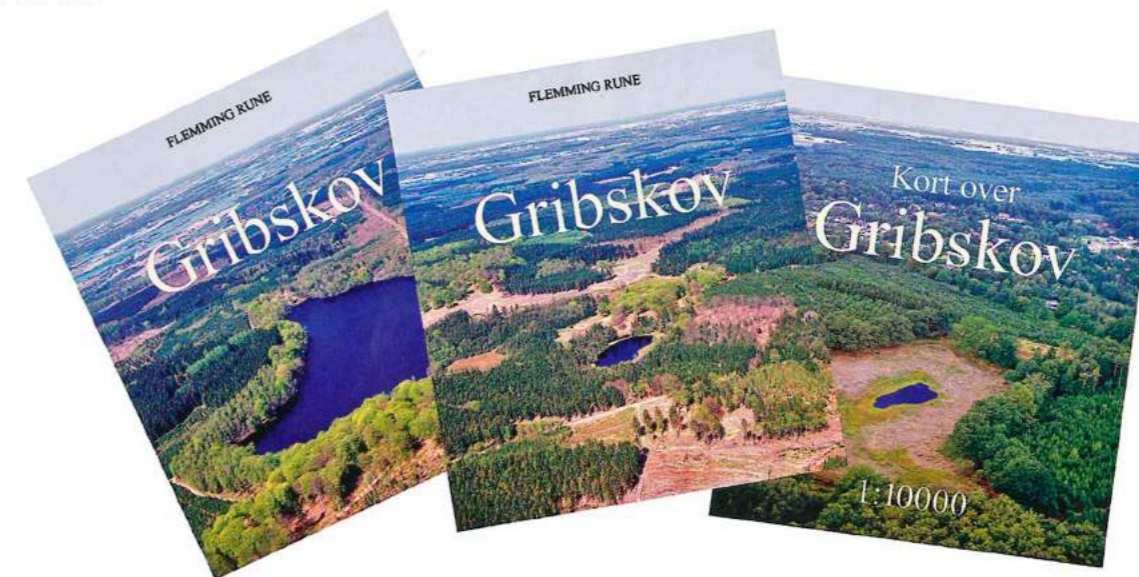
Anmeldelse af Flemming Rune: Gribskov

Forlaget "Esrum Sø" 2009. 2 bind + kort. I alt 730 sider + kort

ISBN: 978-87-88393-27-9 (bd. 1 og 2)

ISBN: 978-87-88393-30-9 (kort)

Pris: 450 dkk

Jeg har en svaghed for grundige egnsbeskrivelser, der har det hele med: geologien, planterne, dyrene, den tidlige historie og fortidsminderne, nutidens problemer med naturvedligeholdelse, erhvervsøkonomi, rekreative aktiviteter, turisme osv. Når så dertil lægges fremragende billeder, historiske som nutidige, og et detaljeret kortmateriale, så nærmer det sig en beskrivelse af Flemming Runes pragtværk om Gribskov i Nordsjælland. Over 736 sider og 4,575 kg, med næsten 1.000 billeder og et plastbehandlet korttillæg på 32 sider beretter seniorforsker ved Skov & Landskab Flemming Rune om Gribskavs historie med en grundighed, der er en doktorafhandling værdig. Samtidig er det med en fortælleglæde, der gør bogen egnet som en gave til enhver, der blot interesserer sig en smule for natur, kulturlandskab og historie. Det er en bog, man nødig lægger fra sig, når man først har fået den i hænde.

Gribskov er med sine 56 km² en af Danmarks største og i alt fald ældste skove. I mere end 10.000 år har der vokset træer her. Ikke altid lige tæt. Jernalderens bønder tyndede ud i skoven for at få plads til deres marker. I middelalderen sved bønderne trækul i stor stil. Det kunne have betydet skovens undergang, hvis ikke det var for kongemagtens store interesse for jagt, både som led i hoffets forsyning med kød og som en del af den symbolik, der med Frederiksborg slot som base omgav kongen og især magten. Jagten satte sit præg på skoven og i det hele taget på Nordsjælland gennem anlæggelse af et enormt parforcejagtsystem med snorlige veje og stjerneformede samlingspunkter. Herfra kunne kongen tilkaldes, når den jagede hjort var så tilpas udmattet at den kunne nedlægges af den kongelige hånd. Parforce-

jagtsystemet er så velbevaret og enestående, at det er på vej ind på UNESCO's Verdensarvsliste.

Siden blev skoven centrum for kongemagtens hesteopdræt. Ikke en hvilken som helst hesteopdræt, men et avlsarbejde, der gennem et par hundrede år placerede Danmark øverst på verdensplan. Danske heste var vidt berømte: "Datidens limousine-fabrik", som Flemming Rune skriver. Hesteopdrættet satte sit præg på skoven gennem de mange høenge, der blev anlagt på skovens mange fugtige strøg. Der har været en ufattelig biodiversitet i skoven i denne periode med fugle, planter og ikke mindst insekter.

Skovens i bogstaveligste forstand mørkeste periode indtraf med indførelse af moderne skovdrift i løbet af 1800-tallet. Stutteridriften og de mange skovenge forsvandt og skoven lukkede sig om sig selv under stadig mere nåletræ. I dag er udviklingen vendt. Nåletræerne erstattes igen af løvtræer og flere enge er under genopretning. Men hestene er forsvundet og kommer næppe tilbage i den gamle form. Selvom: Hvorfor ikke? Økonomisk set er hesten en af de største sektorer inden for landbruget og måske med et lige så stort potentiale som skovdriften?

Eneste indvending mod bogen er, at den ikke er egnet til sengelæsning og - måske væsentligere - bestemt ikke egner sig til at tage med ud i Gribskov. Kortet kan man til nød tage med, da det er plastbehandlet. Jeg kunne ønske mig en feltudgave af bind 2 med de grundige beskrivelser de enkelte lokaliteter og dertil den fornødne tid til at gå i Flemming Runes fodspor!

Søren Espersen

Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum

Helle Serup

Foto: J & S arkiv

Kommer man gående ad Folehavevej i Hørsholm, kan man ikke undgå at lægge mærke til nogle smukke gamle bygninger, der gør et i bogstaveligste forstand stort indtryk. Der ligger de, smukt, gule med rødt tegltag lige ned til den gamle voldgrav fra Hirschholm Slot. De vidner om en tid, hvor der blev tænkt kvalitet og storhed i byggeri. Kastanietræer og lindetræer spejler sig i vandet. Smukt er det, og årstiden er underordnet. Om træerne står nyudsprungne i de kønneste grønne farver, eller grenene rækker sig nøgne mod en grå himmel, og det siver af vand. Det er betagende!

Bygningerne er resterne af "Nordens Versailles", et stort og pragtfuldt barokslot, der lå på slotsøen, bygget i begyndelsen af 1700-tallet. Her udspillede skandalen med livlægen Struensee og den sindssyge kong Christian VII's dronning, Caroline Mathilde sig omkring 1771. Det betød, at slottet blev forladt og hurtigt gik i forfald, hvorefter det blev revet ned i 1810-12.

De tilbageværende gamle bygninger rummer mængder af spændende ting og sager; sjove motorsave, flottegevire, imponerende jagtvåben, interessante fotografier, livagtige udstoppede dyr, store skovmaskiner, gulnede arkivalier og Danmarks ældste udstoppede hjort fra 1691. Samlingen er stor, meget stor, og tilsammen udgør det hele Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum.

Museet åbnede i maj 1942, mens besættelsens mørke skyer hang tungt over Danmark, men ideen om et "biologisk museum" opstod allerede i begyndelsen 1900-tallet. Formålet med museet blev diskuteret gennem lang tid, men under selve arbejdet med at indsamle genstande og opbygge udstillinger, blev det af direktøren for statsskovbruget udlagt til, at museet skulle "oplyse og opdrage Publikum" - en funktion det har haft siden.

Museets placering blev også diskuteret, og flere steder blev foreslået, men Hørsholm var ikke på tale som museumsby førend i 1937. Året før var Arboretet grundlagt ganske tæt på, og det var da også Syrach-Larsen, Arboretets første forstander, der så mulighederne i at lægge et museum i de gamle slotsbygninger og dermed åbne for at fremtidige museumsbesøgende, specielt jægere, også kunne se Arboretet og dets vildtplantninger.

Museet består af fire bygninger; Husarstalden, Laden, Stalden og Vognporten.

Foto: Bjørn Petersen

Foto: Bjørn Petersen

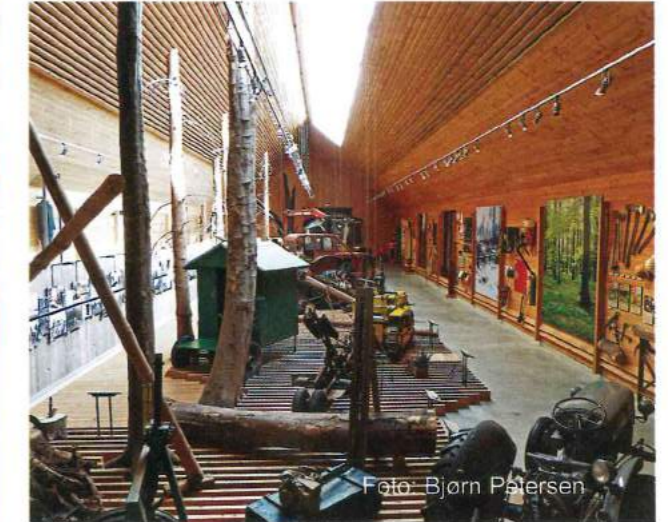

Foto: Bjørn Petersen

I Husarstalden, bygget i 1722, ligger museets kontorer, snedker- og konservatorværksteder og vagtmesterbolig. I slottets tid var her stald til gardens heste. Ringene til at binde hestene i kan stadig ses på muren. I bygningen ved siden af, Kavalerboligerne, boede landets overforstmaster, chefen for de kgl. skove, fra 1778 til 1823. Helt op i vores tid, har der boet fremtrædende skovfolk i den del, som endnu er indrettet til beboelse.

Laden, der blev opført i 1713, er i sig selv et besøg værd. Bygningen er imponerende i omfang, 18 m x 60 m, og trækonstruktionen er helt enestående og betegnes af fagfolk som et mesterværk. De store murede gavle smykkes af farvede og forgyldte våbenskjolde. Laden har været anvendt som ridehus i flere omgange, og lokale håndværkere og erhvervsdrivende har lejet pladsen til værksteder og oplagring. I dag er udstillet genstande til beskrivelse af skovbrugets historie frem til 2. Verdenskrig. Her skal blot nævnes Von Langens ædelgran plantet i 1770 og fældet i 1961, 42 m lang!

Stalden, der er 11 m x 101 m, blev opført i 1732 og i 1738 udvidet til at rumme plads til 100 heste til hestegarden og kvarterer og stuer til de kongelige kuske. På loftet var

indrettet kamre til staldfolkene. Bygningen var oprindeligt opført i bindingsværk, men ved en gennemgribende istandsættelse i 1801 blev det erstattet af grundmur. I 1848 blev bygningen indrettet til lazaret pga. frygten for en stor koleraepidemi. Husareskadroner har haft deres heste stående i stalden i flere omgange, og ligesom Laden har bygningen også været brugt til oplagring og værksteder. I stalden, både i stueplan og på loftet, udstilles jagtens historie fra istiden og til i dag, og det er også her, at museets biograf er. Her "løber" en urokse for livet i et stort diorama, pramjægeren venter på andetrækket i sin pram, og buejægeren spænder sin compoundbue i jagten på hjortevildtet.

Vognporten er museets seneste tilkomne bygning. Den blev indviet i 2002, et dejligt stort træhus lavet af dansk træ og designet til udstillingsformål. Her står udstillingen "Dansk Skovbrug 1945-2000", der bl.a. viser maskinernes udvikling fra den grå Ferguson-tractor til de store skovningsmaskiner. Her følger man skovarbejderens liv, og får indblik i skovens betydning for produktion, rekreation og mangfoldighed.

Læs mere på museets hjemmeside: www.jagtskov.dk

Foto: Bjørn Petersen

Foto: Bjørn Petersen

Skovhistorisk Selskab

En subjektiv beretning af
Bjørn Petersen

Den danske skov spiller en andern rolle end den skandinaviske. Mest iøjensfaldende fordi der er så lidt af den. Hvor svenskerne "trivs bäst med öppna landskap", har Danmark besluttet at fordoble sit skovareal på en trægeneration (fra 10 til 20-25 %).

Omkring år 1800 var skov-dækningen den laveste nogensinde, og i århundrederne forinden var det konstante tab af skov en evindelig bekymring, som statsmagten havde svært ved at håndtere effektivt. Vendepunktet blev indførelsen af "ordnet skovdrift" efter tysk mønster, og eftersom Danmark er så fladt og let tilgængeligt, og relativt let at bearbejde, så er langt det meste af al dansk skov "ordnet". Dvs ret ensaldrende plantede og såede monokulturer på jord, der på et eller andet tidspunkt har været ager, eng, mose, hede eller græsningsoverdrev.

"Ægte naturskov" dækker kun lidt af Danmarks skove. Men da det ofte er små restarealer i et hjørne af kulturskoven, er det ikke så sjældent at møde lidt.

Det er nok den største generelle forskel mellem dansk skov og skov i Skandinavien generelt. Men der er også mange andre særtræk; både i relation til geografi, biologi og kulturhistorie. For eksempel er rødgranen (*Picea abies*) aldrig spontant genindvandret til Danmark efter istiden, men kun indført kunstigt. Og skovfyrren (*Pinus sylvestris*) blev udryddet for et par hundrede år siden.

I "den almindelige dansker"s forestilling, er skoven indbegrebet af natur. Men også hos os er tilgroning af åbne landskaber et problem, som vi mere naturkyndige bekymrer os om, og prøver at hæmme.

Samtidig er skovene med deres langsommere omdrift også en slags "refugier" for kulturspor, som forlængst er pløjet væk i det åbne land, men endnu findes i den mindre forstyrrede skovbund.

Også på mange andre områder er der ligheder mellem dansk og skandinavisk skov. Blandingen af forskelle og ligheder er interessant, og en inspirerende dimension i Nordisk KulturlandskabsForbund.

Foto: Bjørn Petersen

Skovhistorisk Selskab er også særdeles interessant og inspirerende. Medlemskredsen tæller både de fremmeste forskere indenfor forskellige aspekter af skovens og skovbrugets historie i Danmark, og en hel del praktikere (både skovbrugsfunktionærer og skovejere), hvoraf nogle selv repræsenterer kraftige røde tråde i nyere tids skovhistorie.

Som medlem kan man få massevis af værdifuld viden, inspiration, oplevelser og kontakter. Både gennem forskellige publikationer som selskabet selv udgiver eller støtter (eller finder frem til og anbefaler), og på de halvårslige ekskursioner til forskellige danske skove.

Selskabet har en vis tilknytning til Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm, og overvejer et nærmere samarbejde med museets venneforening.

Som personligt medlem af både Skovhistorisk Selskab og Nordisk KulturlandskabsForbund, agiterer jeg for at også vi skal arbejde nærmere sammen. Og ligeledes vil jeg opfordre Lommens læsere til at overveje et personligt medlemskab af Skovhistorisk Selskab.

Selskabets hjemmeside er særdeles uinteressant, men ved at google "Skovhistorisk Selskab" får man indblik i nogle af de spændende publikationer, selskabet har været involveret i.

3 strofer af Klaus Høecks 256 strofer lange digt, Skovene fra den 3 digte lange, smukt illustrerede samling: Eventyr med tegninger af Jørgen Bispelund Knudsen

Vi var nået til et område i skovene der fore løbigt måtte mangle fordi vi endnu ikke kunne finde ord for det - på de geodætiske kort var dette areal mellemgrønt og markeret som nåle skov med små kryds men for os var det mere en hvid enklave der lå inde i sjælen

vi så på andre signaturer: 'vandmølle' for eksempel eller 'jordvold med stengærde' eller 'levende hegn' og 'magnetisk nord' - 'brandbælte' - men heller ikke disse ord kunne hjælpe os til en dybere forståelse af hvad skovene egentlig var

vi prøvede også at indføre vore egne koordinater på kortet - 'lynets parabel' eller 'egekrattets kremortari' - 'mørkets trefork' og så videre - men heller ikke disse ord og begreber nyttede noget her på sindets skrænter hvor tussmørket så småt tændtes i løvet

Komplekse digte, og måske krukkefortænkte, vil nogle sikkert synes, men alligevel let læste, og meget stemningsfulde. I hvert fald går de lige ind i redaktørens hjerte, og tematiserer bl.a. forhold mellem natur, musik, kunst, sprog, skak, kærlighed, matematik, livets mening og meget andet - ; alt knyttet sammen i kunstfærdige refleksioner og meditationer over digterens bearbejdelse af sin moders sygdom og død.

Jeg synes at stroferne peger på den undrende længsel, der er den livgivende essens i al vores kulturlandskabsfaglige opdagetrang.

Foto: Bjørn Petersen

Dr. C. Wesenberg-Lund

Af Bjørn Petersen og C. Wesenberg-Lund

Sidste stop på årsmødeturen 2009 var Furesøen, hvor professor Kai Sand-Jensen fortalte om søens biologi, og den videnskabelige udforskning, som er foregået i mange år, og derfor kan vise meget om søens udvikling, ikke mindst gennem den periode, hvor søen blev kraftigt forurenede af spildevand.

En pioner og en kæmpe indenfor ferskvandsbiologi og indenfor udforskningen af netop Furesøen var Dr. C. Wesenberg-Lund (1867-1955), som Kai Sand-Jensen har skrevet en særdeles læseværdig biografi om: **Den sidste naturhistoriker - naturforkæmperen og videnskabsmanden.**

Biografien giver blandt andet et interessant indblik i en tid, hvor begreber som naturfredning og forurening var forholdsvis nye, og måske derfor vakte stor offentlig interesse.

Og naturligvis i udviklingen af dansk ferskvandsbiologi (som ikke mindst takket være W.-L. har en meget høj kvalitet).

Her gengiver Lommen lidt tavler og tekst fra Wesenberg-Lunds populære formidlende, og stadig læseværdige og lærerige "FRA SØ OG AA" fra 1922.

Ud over de fine tegninger af plankton, viser uddragene også den spøjse blanding af polemik og videnskabsformidling, hvor W-L hopper direkte fra spydig kritik af overfladisk journalistisk prioritering til pædagogisk forklaring af økologiske forskningsresultater.

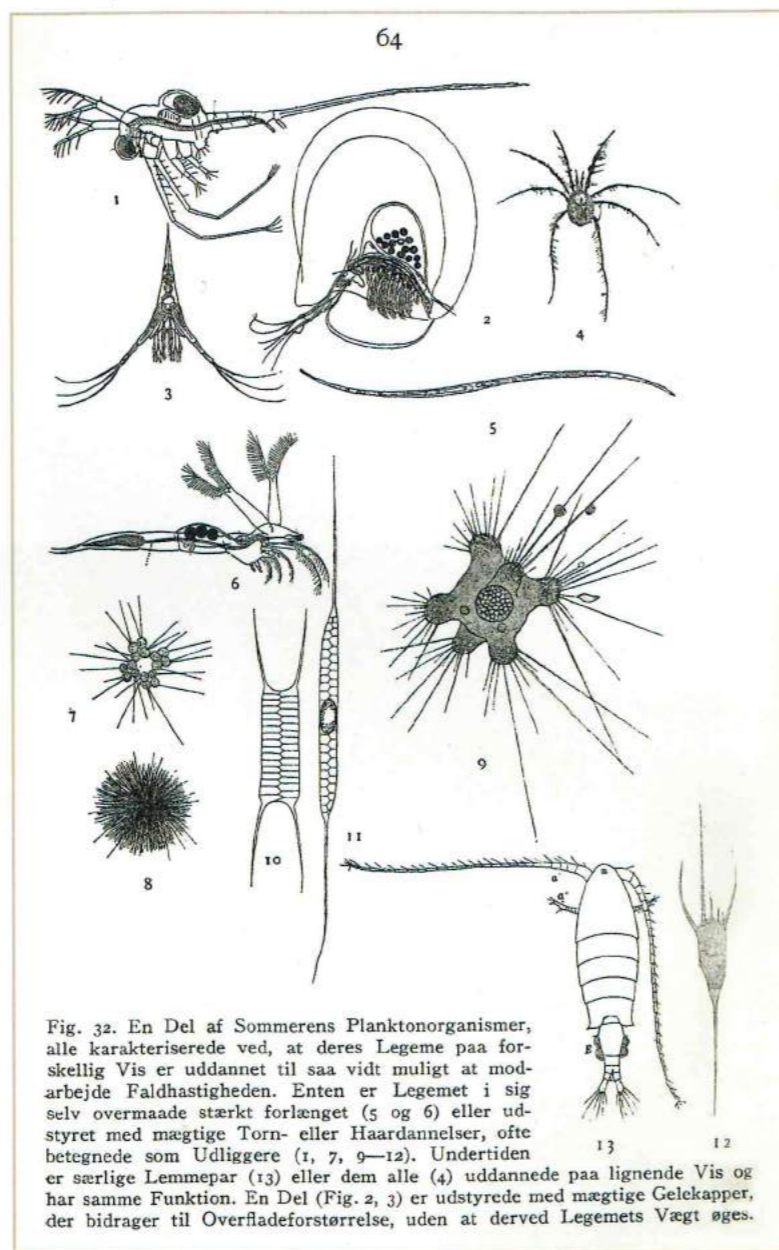

Fig. 32. En Del af Sommerens Planktonorganismer, alle karakteriserede ved, at deres Legeme paa forskellig Vis er uddannet til saa vidt muligt at modarbejde Faldhastigheden. Enten er Legemet i sig selv overmaade stærkt forlænget (5 og 6) eller udstyret med mægtige Torn- eller Haardannelser, ofte betegnede som Udliggere (1, 7, 9-12). Undertiden er særlige Lemme-par (13) eller dem alle (4) uddannede paa lignende Vis og har samme Funktion. En Del (Fig. 2, 3) er udstyrede med mægtige Gelekapper, der bidrager til Overfladeforstørrelse, uden at derved Legemets Vægt øges.

lig for enhver kan ikke forlanges; men ønskeligt var det, om de, hvis kulturelle Standpunkt umuliggør dem at forstaa, hvad Værd videnskabeligt Arbejde har. undlod at anvende en Hovedstads-presse til at gøre Kaarene vanskeligere for dem, der ifølge Arbejdets Natur og af egen Trang arbejder i det Skjulte, ude ved Erkendelsens Grænser, og som dog i saa mangfoldige Tilfælde netop har været Grundlæggerne for Menneskeandens betyde-

ligste Fremskridt. Er det ikke nok saa naturligt, at en Hovedstads-presse gør sit til at opdrage et Publikum, der i hvert Fald stiller *samme* Krav til at blive holdt à jour med nyere Resultater fra Naturforskningens Arbejdsfelter som med de nyeste lokale Sportssejre og mest pikante Variéténumre, de der alligevel, trods alt journalistisk Slid, dog ikke har Levedygtighed fra Høns flyver op, til de flyver ned?

Men tilbage til vore Dammuslinger. Det kan vises, at Skelettets Soliditet, Kalkskallens Tykkelse, i hvert Fald til en vis Grad er afhængig af Vandets Kalkholdighed; i stærkt kalkholdigt Vand bliver Skallerne overmaade tynde. Den Kalk, som Muslingen i Ordets egentlige Forstand har erhvervet sig surt, maa den endvidere hele sit Liv igennem kæmpe en haard Kamp for at faa Lov til at beholde. Den i Vandet værende Kulsyre saavel som Syrerne fra Planterødder eller Syreholdigheden i Vandmasser, der er forurenede af Fabriker, vil altid bevirke, at den af Dyret udskilte Kalk gaar i Opløsning igen. Derfor maa Dyret gemme den udskilte Kalk under tykke Lag, hvis kemiske Beskaffenhed hindrer det syreholdige Vand i at naa ind til Kalklagene; ja Kalken maa endog under dette beskyttende Lag, der ganske særlig hos Ferskvandsbløddyr naa en betydelig Tykkelse, yderligere deponeres i talløse, smaa Poser af et lignende Stof som det, der beklæder hele Skallens Yderside. I Virkeligheden er en

Foto: Bjørn Petersen

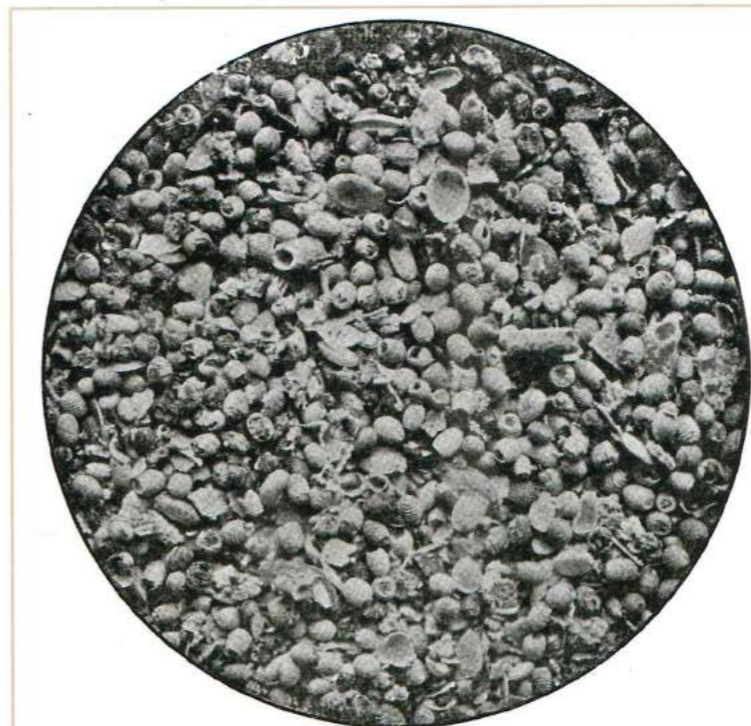

Fig. 21. En Bundprøve fra den saakaldte Store Banke midt ude i Furesø; Dybden paa Bankens Top ca. 5 m, men Banken hæver sig meget stejlt fra en Dybde af ca. 30 m. Materialet bestaar fortrinnsvis af Skaller af smaa Bønnemuslinger og af Muslingekrebs. Endvidere af Rester af Kransalger, især disses Sporer (de spiralsnoede aflange Legemer). Svagt forstøret. (W.-L. Stamm fot.).

Apropos Nordsjælland

Pragtværk om Fredensborg og andre haver.

Jens Hendeliowitz: Danmarks Kongelige Haver
Sideantal: 352, Forlag: Guld og Grønne Skove,
Udgivet: 15-03-2005 (udsolgt fra forlaget på dansk, kan
endnu fås på engelsk)
ISBN-10: 8799012405 ISBN-13: 9788799012404

Med kortfattet tekst og mere end 400 farvebilleder fortæller bogen om 12 kongelige haveanlæg og viser facetter af dansk havekunst, som den har udviklet sig gennem mere end 400 år. Den fortæller om renæssancens, barokkens og romantikkens havekunst og viser den indflydelse de kongelige haver har haft på havekulturens udvikling i Danmark. Sidst i bogen beskrives 5 kongelige borganlæg fra middelalderen, som i dag er rekreative områder.

Apropos Frederiksværk

Dagspressen nævner at der er overvejelser om at indstille stålvalseværket i Frederiksværk (som årsmødebussen passerede lige inden stoppet ved Vinderød-korset) til UNESCOs verdensarvsliste. De historiske rødder går jo tilbage til 1700-tallet, og der er endnu både bygninger og landskabsspor. Samtidig har værket faktisk været i drift helt op i 2000-tallet.

Foto: Bjørn Petersen

Apropos Jagtens Landskab

Jesper Laursen: Jagtens Landskab. Bol og By, landbohistorisk selskab. 1996:1.

Jesper Laursen: "Herregårdsjagt i Danmark" 420 sider illustreret Gads forlag 2009.

(Selvom Kongernes Sjælland er karakteristisk ved stort set at mangle adelige herregårde).

Apropos det særlige ved det danske landskab

Det fremragende -og gratis- danske tidsskrift "geoviden" udkommer 4 gange årligt og kan også læses på internettet (bare søg "geoviden"). Det udgives af et samarbejde mellem geografiske og geologiske forskningsinstitutioner: "Geocenter".

Nr 1 fra 2007 er en storartet kort og koncis fremstilling af Landskabets udvikling i Danmark med hovedvægt på udviklingen fra natur- til kulturlandskab og belysende nedslag i Vadehavet, den dynamiske jordbund og bylandskabet.

Der er også en god liste over supplerende litteratur.

Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år. Fra Digevejdinger til støtteordninger.

Redigeret af Bent Odgaard og Jørgen Rydén Rømer. 301 sider, med illustrationer, figurer og kort. Aarhus Universitetsforlag. 2009.

Det danske landskabs historie fra vores tidsregnings begyndelse og frem til o. 2007 beskrives og fortolkes. Fokus i bogen er især på ændringer i landskab og i arealanvendelse.

Apropos kongelig jagt

En ganske særlig jagtform er falkejagt og jagt ved hjælp af andre tamme rovfugle. Den har siden vikingetiden, og måske længere, været en ædel sport for fyrster; og er det den dag i dag, bl a i den arabiske kultur. I Danmark er falkejagt ikke tilladt, og man må i det hele taget ikke holde vilde dyr i fangenskab. Men der findes dog flere falkonerer med dispensation til at holde opdrættede rovfugle og træne og fremvise dem. Det kan blandt andet opleves på Møn og i Nordjylland - men også i Kongernes Nordsjælland, nemlig i Fredensborg Falkonergård, ikke så langt fra Fredensborg Slot.

Læs mere om jagtfulke i: Frank Wenzel: "Kongernes Jagtfulke" 2009, forlaget "Ørnereservatet".

Og se forfatterens blog (med bl a videoklip og diskussioner om ornitologer mm) på <http://www.frank-wenzel.dk/>

Apropos Stutterivangene i Gribskov

Som I kan huske eller læse om i Flemming Runes bog om Gribskov, spillede Gribskov en vigtig rolle som leverandør af græsning og hø til Frederiksborgstutteriet, som opdrættede fantastiske heste, (bl a på Esrum Kloster), der især skulle befæste kongens ry og bruges til imponerende gaver til andre stormænd. Det er en spændende historie med mange udløbere.

Et eksempel på en kort, men oplysende, kilde kan læses på internettet:

<http://www.dkfh.dk/uploads/FBHshistorie.pdf>

En hjemmeside med lidt oplysninger om stuttriets bygninger (og meget andet interessant) er

http://users.cybercity.dk/~dsl55751/Frederiksborg_Slot.html

Prenumerera på
vårt nyhetsbrev!

Landskapshistoria, agrarhistoria, träd-
gårdshistoria, skogshistoria, veterinär-
historia, kvinnor i lantbruket, lokal-
historia, traktorer och maskiner...

Låt Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens enhet för de areella näringarnas historia (ANH) vägleda dig till:

- Nyutkommen litteratur (nordisk och internationell)
- Projekt och konferenser vid enheten
- Tips om intressanta forskningsmiljöer och resurser

I slutet av januari kommer det första nyhetsbrevet. Gå in på vår hemsida och anmäl dig så får du informationen direkt i din mejl! www.kslab.ksla.se

ANH har under 2009 i skriftserien SOLMED utkommit med följande böcker:

- Millefolium
- Columella
- Får och ylle
- Agrarhistoria på många sätt

Beställ direkt från ANH - mejla kslab@ksla.se!

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Enheten för de areella näringarnas historia (ANH)
Box 6806 (Drottninggatan 95 B), 113 86 Stockholm
Tel: 08-54 54 77 20
E-post: kslab@ksla.se www.kslab.ksla.se

Spesielt utvalgte kulturlandskapsområder i Norge

Pål Morten Skollerud

Jordbrukslandskapet er skapt av menneskers aktiviteter i samspill med naturen. Skogsmark er dyrket opp, det er satt opp bygninger, bygget steingjerder, gravhauger og veier. Fulldyrket mark, slåttenger, lyngheier, beitemarker og lauvingslier har blitt til ved forskjellig bruk gjennom lang tid, mange steder flere tusen år. Helheten av gårdstun og inn- og utmark i åpne og varierte jordbrukslandskap er resultatet av den samlede aktiviteten. (Det samme gjelder aktivitet i skogen, men det skal vi ikke komme inn på her).

Disse verdiene er avhengig av fortsatt bruk, skjøtsel og vedlikehold for å opprettholdes. Det er i samfunnets interesse å bevare de ulike landskapsverdier, både ut i fra pro-

duksjonsverdien (som i stor grad er produksjon av mat), men også de kulturelle, historiske og botaniske/biologiske. Her er bonden den selvsagte aktøren. I "Utvalgte kulturlandskap i jordbruket" har samfunnet gått sammen om å gi bonden litt drahjelp til å ivareta denne viktige oppgaven.

Fagetaten Statens Landbruksforvaltning har ledet og koordinert arbeidet med opprettelse av 20 utvalgte landskap i samarbeide med Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren, etter oppdrag i fra Landbruks- og matdepartementet og Miljødepartementet. Opprinnelig var planen 100 forskjellige typer landskap, men da finansiering er en avgjørende del dersom slike tiltak skal være gjennomførbare, ble resultatet 20.

I utvelgelsen ble det lagt vekt på en rekke kriterier. Her kan nevnes:

- omfatte i størst mulig grad svært store biologiske og kulturhistoriske verdier
- realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold
- helhetlig landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi
- nasjonal representativitet innen landskapstyper, driftstilpasning og geografisk spredning

Det er lagt vekt på at de 20 områdene skal gi en best mulig nasjonal representativitet med hensyn til landskapstyper, driftstilpasninger og geografisk spredning. De store variasjonene i det norske landskapet gjør dette til en utfordring, men

spredningen i utvalget er stort. Alle fylker har fått sitt område. Resultatet etter utvelgelsen har blitt svært bra, og gir et godt inntrykk av menneskelige aktiviteter i Norge. Som noen få eksempler kan det nevnes:

- Nordmarksplasser - gamle bosettinger i skogsmarkene nord for Oslo, til dels dyrket opp av innvandrede finner. Gamle slåttenger og gårdsmiljøer.
- Vangrøftdalen - Kjurrudalen i Hedmark fylke som representerer seterdrift. I alt var det 140 setre, og fortsatt er det drift på 40 av de. Beite og produksjon av for.
- Steinssletta i Buskerud - representant for flatbygdene og noe av det mest produktive jordbrukslandskapet vi har i Norge. Kulturminner og representative naturtyper.
- Rygnestad og Flateland - to dalgrender i Øvre Setesdal, med godt bevarte naturbeiter, slåttenger, hagemark og gammel lauvskog.
- Makkenes som representerer kysten i Troms og Finmark. Viser betydningen av kombinasjonen jordbruk og fiske. Store biologiske verdier og interessant kulturhistorie.

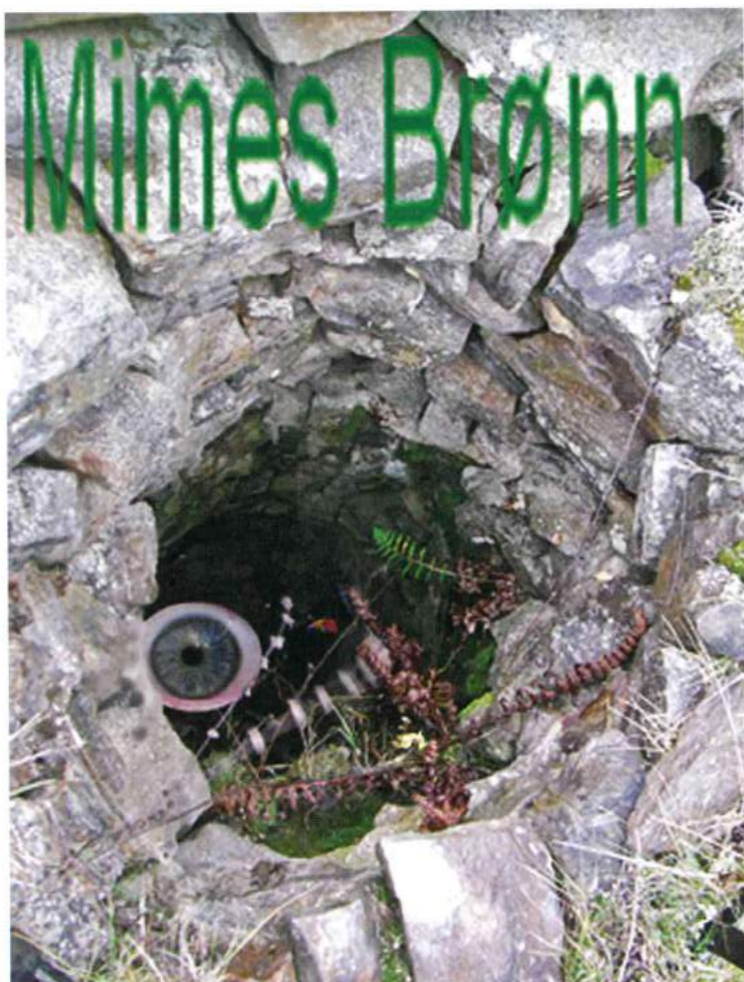
Vi vil oppfordre våre medlemmer til å avlegge besøk i de utvalgte områder, noe som vil gi en stor opplevelse innen botanikk, biologi, kulturhistorie og bygningsskikk.

For nærmere detaljer kan dere gå inn på adressen: <http://10.233.16.2:1812/servlet/com.trend.iwss.user.servlet.sendfile?downloadfile=IRE11124-215914568-3100-3100>

Kilde: Heftet "Utvalgte kulturlandskap i jordbruket", v/LMD og MD.

Foto: Alfred de Haas

Den som drikker av Mimes brønn blir klokere for hver gang. Odin måtte ofre det ene øyet for at få smake på vannet. Det ligger ligger der ennå. Brønnen ligger ved roten av det store verdenstreet Yggdrasil. Nornene Urd, Verdande og Skuld dynker treet med vann, at det ikke skal tørke ut. For den dagen treet dør, går hele verden under.

Spørg Lommen om kulturlandskab

Vi forsøger at svare her i frågespalten/ brevkassen

Mimes Brønn

Har I supplerende viden, så mail til bjoern@post.tele.dk

Så andre kan lære mere.

Vi har et område på ca. 1,5 ha som er registrert som bevaringsverdig. Grunnen er at området har stor andel sk edelløvtrær, dvs lind, alm, og ask. Det finnes også et par små bøketrær der!

Biologen som registrerte området anbefalte at det skulle stå urørt som et urskogsområde. Det har nå vært en revisjon av planene, og han som nå reviderte planene hadde en annen oppfatning, og mente at det riktige er å gjøre forsiktede inngrep. Han fortalte også at det er stor uenighet

blant biologer om hva som er riktig behandlingsmåte for slike felt. Det er ikke et nasjonalt verneområde eller naturreservat, det er et område som eier verner på frivillig basis som del av driftsplanen.

Selv anser jeg at en forsiktig behandling må være det riktige. Det må selvsagt utarbeides en skjøtelsesplan hvor tiltak i forhold til forskjellige vernekriterier må beskrives. Men det er jo bare min mening - kjenner du til noen som har bedre faglige forutsetninger for å mene noe om dette?

4 udsendte fra Mimes reisehold har været og se på ædelløvskovene, som ligger langs en bæk, der skærer sig ned mellom store klipper med stryg, bassiner og bratte fald.

Arealet er tæt bevokset - især med mange tynde stammer af røn. Men også løn, hassel, seljepil, ask, lind og meget andet. De enkelte bøges høstløv lyste usædvanlig lysegult op. Ikke spor kobberødt. Og nogle

rødgraner (*Picea abies*) - som jo på sigt risikerer at fortrænge noget af ædelløvet.

Nede i fältskiktet så vi i farten bl.a. tyttebær og jordbær, druemunke (*Actaea spicata*), storkenæb (*Geranium*) og en rigdom af mos og lav. En enkelt ridderhat (*Tricholoma*) og nogle få bregner - den ene et potentielt problem: Ørnebregne / einstape / pteridium. Naturligvis kunne der findes meget mere hvis man søgte, men det var kun et kort besøg.

Dog nok til at se, det er en fin lille skov med fine små opplevelser og store æstetiske værdier. Bestemt et godt sted for fugle, insekter, mosser, laver, svampe og smådyr. Og for børn og andagtsøgende, som ganske tæt på veje og huse kan finne skovensomhed, køle sig i brusende vand, gjøre opdagelser, plukke svampe og blomster, og i det hele taget få en sund naturoplevelse.

Ejeren viste os "Guttedammen", hvor han som barn i 1940'erne lærte at svømme ("Jentedammen" er forsvundet under vejbyggeri).

Og han fortalte at området har været græsset indtil for ca 50 år siden. Det passer godt med den tette oppvekst af tynde, risede trær. Græsningen er stoppet, og alle frøplanter er kommet op samtidig. De har "trykket" hinanden og konkurreret, så alle er forblevet tynde. Balancen mellom urterne er skubbet mod færre lysarter, og nede på bækens stejle brinker er forholdene ændret mindst: Her har alltid været fugtigt og skummelt.

Det er enkel og solid kulturlandskabskundskab at naturverdier som er oppstået gjennom hundreder (eller tusinder) års hævding, bedst bevares og genskapes ved mere af samme slags hævding. Dog kan særlige inngrep behøves for at rette opp på særlige forandringer.

Om dyr igen kunne grasse den lille blandede bonde-skov, var det ideelt. Og gerne med knusning av einstape og måske lidt rydding av gran. Så skulle kør, får og heste nok gjenkabe et rikt varierende miljø. Måske bare periodiske besøk av en omreisende "beit patrolje", eller andre utradisjonelle løsninger.

Hvis det ikke er muligt, må man beslutte, hvad slags natur, man vil dyrke på stedet.

En tæt, og om sommeren mørk og kølig skov er populær hos mange småfugle, svampe, biller og mosser, fx. Vil man se flotte dagsommerfugle og blomster, skal der lysninger til. Også hvis haslerne skal give nødder. Andre arter kræver andre forhold. Den riktige drift kommer helt an på, hvad man vil med arealet. Og hvad man vil / kan ofre på det. Der er ingen "naturlig" "naturlig tilstand" for et kultiveret kulturlandskab. De forskjellige mulige tilstande er utryk for forskjellige målsætninger (eller mangel på det).

En målsætning om å se hva som skjer ved succession fra det pludselige græsningsophør kan være vel begrundet. Og der kan også være gode grunde til større eller mindre inngrep i successionens frie forløb. Alt efter, hvad man vil vide eller oppleve. Måske er der særligt sjældne eller værdifulde arter? Måske i nærheten? Så bør netop deres habitater styrkes.

Det var lidt av et orakelsvar, hva? Men sådan er naturen jo. Plastisk og føjelig, men konsekvent. Den reagerer på situationer, men selv har den hverken vilje, formål eller facitliste. Der er valg at træffe. Og kun os mennesker til at træffe dem. Vi må bare vide så meget som muligt om det, vi vælger for.

Mime læser meget gerne andres mening. Skriv fritt til redlommen@gmail.com

Guttedammen. Foto: Bjørn Petersen

3 NYE LOVER i 2009 av betydning for norsk landskapsforvaltning

Forkortet fra Miljøverndepartementets hjemmeside

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven, plandelen). Loven trådte i kraft 1. juli 2009.

I formålsparagrafen vises det til estetiske hensyn. Det er av stor betydning at både den enkelte bygning, bo- og bymiljøer og selve steds- og landskapsformingen er preget av en ambisjon om å skape eller beholde noe som er vakkert - i seg selv og i sammenheng med omgivelsene. Plan- og bygningsloven er den klart viktigste loven for å ivareta og styrke estetiske verdier i samfunnsutviklingen. Det vil være mulig å stille estetiske krav til nye bygge- og anleggstiltak og ivaretagelse av verdier i eksisterende miljøer både i forbindelse med planer og i den enkelte byggesak.

Lov om forvaltning av naturens mangfold. Loven trådte i kraft 1. juli 2009 (loven erstatter naturvernloven).

Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

Lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner (markaloven). Loven er en viktig miljølov som trer fram som en milepæl i arbeidet for å fremme friluftslivet. Loven vil sikre marka (skogområder rundt Oslo) som en enestående resurs for friluftsliv, naturopplevelse og folkehelse. Rundt 1,2 millioner mennesker har marka som nærmeste større turområde. Marka strekker seg over 19 kommuner i fem fylker, og grunneiere er både kommuner, private skogeiere og grupper av bønder. Inne i Marka ligger fra tidligere av noen vernede områder.

Marka er kanskje det viktigste friluftsområdet i landet. Tett inn på byen og tilgjengelig for alle.

Loven innfører et generelt byggeforbud. Loven er lik-evel tilpasset de særskilte utfordringer for eksisterende bebyggelse og virksomhet i marka, eksempelvis etablerte lokalsamfunn og hytteområder. Nærmere angitte områder kan vernes særskilt som friluftslivsområde. Viktig for å kunne ta vare på "eventyrskoger" i marka.

Makkenes i Finmark. Foto: Cecilie Hansen.

Spellmovollen Vangrøftdalen Os. Foto: Yngve Rekdal.

Ut over dette skal ikke markaloven regulere skogbruket i marka. Markaforskriften etter skogbruksloven skal likevel gjennomgås, bl. a. i lys av regjeringens markapolitikk.

Kommunene vil fortsatt ha et primært forvaltningsansvar for sine markaområder. De får en frist på fire år på å gjennomgå eksisterende planer i marka for å bringe disse i tråd med markalovens formål.

Det gis også hjemmel for å opprette et markaråd som vil bestå av representanter for Markas mange forskjellige brukere og aktører. Rådet vil få en ombudsmannsfunksjon og bidra til å fremme lovens formål.

Finsefondets stipend til bruk og bevaring av seterlandskapet

Finsefondet i Norge deler årlig ut et stipend som har til hensikt å stimulere arbeidet for vern av norsk fjellnatur. I 2009 gikk stipendet på 250 000 kroner til SABIMA (Samarbeidsrådet for biologisk mangfold i Norge) og NKF- Norge, for gjennomføring av prosjektet "Der fjell og skog møtes - bruk og bevaring av seterlandskapet". Prosjektet skal bidra til å forhindre ytterligere gjengroing og annen forringing i seterlandskapet og øke kunnskapen om skjøtsel og restaurering.

AV: SABIMA

Foto: Bjørn Petersen

Prisen ble overrakt av lederen i Finsefondet Erik Solheim ved en enkel seremoni i SABIMAs lokaler i Oslo. Han trakk fram de dystre perspektivene i for kulturlandskapet i fjellområdene, ikke minst med hensyn til rikdommen i liv og organismer. Han la også vekt på SABIMAs faglige nettverk og gjennomføringsevne i sin begrunnelse for stipendet.

Nedgangen for seterbruk har foregått i akselererende tempo i om lag hundre år. Denne nedgangen har åpenlyse følger både for natur og kultur i fjellområdene våre. Prosjektet tar sikte på å synliggjøre biomangfoldet i seterlandskapet og rette fokuset mot riktig skjøtsel og drift. Dette vil først og fremst bli gjort ved å drive politisk og faglig påvirkning ved hjelp av informasjon og lobbyvirksomhet. Informasjonen skal dreie seg om den tradisjonelle stølsdriftens betydning for å opprettholde verdifulle og artsrike kulturlandskap i fjellet. I tillegg vil det lages informasjonsmateriell om riktig skjøtsel til folk med hytter på gamle setervoller. Målgruppene er ulike aktører i fjellbygdene samt beslutningstakere i lokalsamfunn og storsamfunn.

Prosjektet organiseres som et samarbeid mellom NKF -Norge og SABIMAs sekretariat. NKF-Norge er en medlemsgruppe i SABIMA som bl.a. består av biologer med spesiell kompetanse på kulturlandskap. Ansvarlige for gjennomføring av prosjektet på vegne av NKF- Norge er Ellen Svalheim og Hanne Sickel. Begge jobber til daglig i Bioforsk med bl.a. seterprosjekter og skjøtelsesplaner for kulturlandskap.

Landskapskonventionen i Europa

Av Heidi Saaristo
Foto: Bjørn Petersen

Visste du att landskapet där du bor, jobbar, vistas eller rör dig i berörs av en den europeiska landskapskonventionen? Den europeiska landskapskonventionen är det första internationella fördraget som uteslutande handlar om landskapet. Landskapskonventionen understryker att landskapet är en gemensam tillgång och innebär också ett gemensamt ansvar. Konventionen förpliktar myndigheterna att värna om landskapsvärden och strävar till att stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i frågor gällande landskap. Konventionen omfattar alla typer av landskap som människor möter i sin vardag och på sin fritid inte alltså enbart nationallandskapen eller andra specialområden.

Den europeiska landskapskonventionen undertecknades i Florence år 2000 vilket betyder att konventionen firar det 10:de jubileumsåret nästa år. Idag har sammanlagt 29 länder undertecknat konventionen. Runt konventionen fungerar ett aktivt europeiskt samarbete mellan myndigheter, universitet, samfund och föreningar. Årligen ordnas en internationell kongress där uppföljningen av konventionens framsteg sker. Vid sammankomsterna presenterar länderna hur konventionens målsättningar har uppnåtts i respektive land. I oktober ordnades mötet i Malmö under temat "Driving forces". I Malmö fäste man speciell uppmärksamhet vid de "krafter" som ändrar landskapet och som kräver uppmärksamhet och styrande. Som sådana här krafter angavs bl.a. klimatförändringen, förändringar i sätten att producera energi och inflyttningen från landsbygden till städerna samt städernas exploatering. Allt detta påverkar direkt eller indirekt landskapet. För att kunna styra förändringen och förutse förändringarnas konsekvenser behövs mångsidiga metoder. Vid seminariet konstaterades att bl.a. regionernas och kommunernas markanvändningsplanering är ett mycket viktigt instrument via vilken man lyckas föra fram landskapsfrågorna och värna om landskapet.

I dagsläget har Danmark, Finland och Norge godkänt och ratificerat konventionen. Enligt uppgifterna på Riksantikvarieämbetets webbplats har Sverige inte ännu ratificerat landskapskonventionen, men Riksantikvarieämbetet har på regeringens uppdrag lämnat in ett förslag till hur landskapskonventionen kan genomföras i Sverige.

Mer info om landskapskonventionen finns på webben http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/default_en.asp

Årsmötesmat: Kålrotslåda

Lena Bergils

Årsmötet 1991 var förlagt till Oulanka i nordöstligaste Finland. Här möttes vi av ett taigalandskap med vidsträckta skogar, dånande forsar, kraftiga raviner likaväl som stilla lugnvatten och meandrar, ängslador, gamla slätterängar, spår av svedjor, rester av renskiljningshägnader och flottningsleder. Tack vare den kalkhaltiga berggrunden hyser området en rik och särpräglad flora. Speciellt för området är också en öring, Kuotajoki-insjööringen, som bara finns bara här. Älven, Oulankajoki, som rinner genom dalen, var starkt hotad av kraftverksutbyggnad och skyddades inte helt förrän så sent som 1987 men Oulanka nationalpark bildades redan 1956. Då hade försök att skydda området och älven pågått i 30 år. Årsmötet handlade mycket om just skog och om utmarksbruk men också mycket om bevarandearbete.

Att vi inte precis befann oss i någon centralbygd förstärktes av mathållningen under mötet. Måltiderna var superba. Fantastiskt vållagade rätter av finsk husmanskost passerade under de här dagarna i augusti 1991. Italienska regeringen har ju förtalat finsk matkultur för att motivera EU att förlägga sin institution för lokala och regionala mattraditioner till Italien i stället för till Finland, som var det andra kandidatlandet. Inget om italiensk mat, tvärtom, men någon borde bjuda både italienska regeringen och EU-kommissionen till Oulanka för en ljuvlig matupplevelse. (Om nu köket är lika förnämligt som för 18 år sedan.) Men det fanns en hake. Maten var beräknad till ett antal portioner som motsvarade antalet anmälda deltagare. Dessvärre visade sig dessa deltagare vara långt hungrigare än beräknat, så maten tog slut innan alla hunnit få något på tallriken. Och kökspersonalen kunde inte mycket göra - det var långt till affären. Nåja, Kelvin och jag kom i husbil och hade, mirabile dictu, fyllt den förnämliga frysen som fanns där med kött. Så på kvällarna kunde vi förse de hungrigaste med hamburgare som liten men dock tröst. Det är svårt att välja av de olika rätter vi fick men efter moget övervägande satsar jag på en finsk specialitet, något som ursprungligen var något av en festrätt. Och fortfarande hör den hemma på julbordet i finska hem. Kålrotslåda. Fast det kunde ju ha blivit älgstek, siklöja, fisksoppa, pirog...

Finsk kålrotslåda (ett av några tusen recept)
Den här satsen räcker till cirka 10 portioner.
1 kg kålrötter
Några morötter (cirka 250 gram); kan utelämnas, utöka då volymen kålrötter något.
5 dl skinkspad (eller grönsaksbuljong för vegetarisk rätt)
50 gram smör
3 ägg
1 msk ljus sirap
1 dl ströbröd
Salt och peppar

Ansa kålrötter och morötter och skär dem i bitar. Lägg dem i skinkspad (eller grönsaksbuljong om man vill hålla rätten helt vegetarisk). Låt dem koka mjuka, tar cirka 15 - 20 minuter, litet beroende på hur färska de är. Prova med sticka om Du är osäker. Håll av spadet (men spara det gärna och använd som fond i en soppa) och mosa rotsakerna i en mixer eller med en potatisstöt eller driv genom en sikt. Blanda ner smör, ägg och sirap, smaka av med salt

Foto: Bjørn Petersen

och peppar. Saltmängden får anpassas till hur salt kokspadet varit. Smörj en eldfast form. Lägg ner moset, släta till ytan, strö ströbrödet jämt över ytan, klicka gärna litet extra smör ovanpå, sätt in i ugnen. Låt stå i 200 graders ugnsvärme i 45 minuter. Lådan kan serveras till allehanda köträtter, korn och fläsk men är också god som ensamrätt. Den äts året runt men har en given plats på julbordet. Kålrotslådan lägger sig som en mild änglahand runt

magen - eller det känns så i alla fall. Den lär dessvärre även vara hälsosam. Som för alla "nationalrätter" gäller att det finns lika många recept som kockar. Lådan kan göras med eller utan morötter, ibland tillsätter man flera kryddor som muskotnöt och ingefära. Vill man minska på antalet ägg kan ett par av dem ersättas med en redning av två dessertskedor vetemjöl utört i två deciliter grädde.

"Grøn tunnel" i ådal som før har været hævdet med vedtægt, høstet og græsning.
Foto: Bjørn Petersen

Igenväxning i kulturlandskapet

Jan Lundegrén

Oönskad vegetation minskar insyn och tillgänglighet för de människor som färdas i eller vistas i kulturlandskapet. NKF bör ta initiativ till en bredare diskussion, också i kretsar utanför NKF. Arbetsgruppen för behandling av frågan består just nu av: Søren Espersen DK; Pål Morten Skollerud NO; Olof Stroh SE; Anna Westman SE.

1 Ett tema för gruppens arbete kan vara: "Vidga vyerna - en appell mot förbuskning".

Ett kulturlandskap har för det mesta stora estetiska värden. De visuella värdena kan bestå av varierande markanvändning, byggnader från olika kulturepoker, hägnade för djur och gränser med olika ålder och teknik, åkerholmar, stenrösen, solitärträd och läplanteringar. Förteckningen över vackra och värdefulla landskapselement kan göras mycket lång, särskilt när vi betraktar den geografiska variationen och den historiska dimensionen i landskapet.

2 Kulturlandskapet beskriver också sociala och ekonomiska dimensioner som, för det tränade ögat, ger en bild av människans villkor i interaktionen med naturtillgångarna.

3 Ett första villkor för att vi alla skall kunna se, uppleva, tolka och förstå ett kulturlandskap är att vi kan uppleva det visuellt, helt enkelt att vi ser det. Helst också har rimligt tillträde till en närmare bekantskap med kulturlandskapet.

4 När vi talar om "...vi alla..." måste vi beakta att en växande majoritet av Nordens befolkning numera lever i allt större städer med allt svagare sociala band till det kulturlandskap vi nu talar om. En växande klyfta mellan stad och land är ett hot mot förståelsen av kulturlandskapets historiska och framtida betydelse för våra liv och vår välfärd.

5 En stor majoritet av befolkningen, faktiskt "vi alla" färdas genom landskapet på stigar, vägar och järnvägar. Ofta i allt snabbare tempo. Om vi inte ens får rimliga chanser att se kulturlandskapet längs vår färd, hur skall vi då kunna tala om en fortsatt förståelse och respekt för odling, kultur, historia och hållbar samhällsutveckling. Förbuskning är förstas bara ett hinder i dialogen stad/land. Andra former för dialog måste utvecklas parallellt.

6 Hur ser förbuskningsproblemet ut? Någon form av inventering krävs. Lokala exempel på förbuskning kan lyftas fram som illustrationer till problemet. Ansvar för en större inventering är oklart.

7 Många parter är berörda av det aktuella problemet. Markägaren i första hand. Den ansvarige väg/järnvägsorganisationen. Turistorganisationer. Naturskyddsmyndigheter och NGOs. Bondeorganisationer. Ansvar för att kartlägga problemet är en sak. Ansvar för eventuella åtgärder kan vara en helt annan sak.

8 Man kan förutse att vissa vägmyndigheter är negativa till ökad kontakt mellan trafiken och kulturlandskapet. Skönhetsupplevelser kan distrahera trafikanterna. Det finns idag många exempel på tekniska hinder som har uppförts just för att hindra trafikanterna att njuta av landskapet. Olika typer av plank och vägräcken/broräcken är exempel på detta. Den saken måste diskuteras ingående. Man måste också respektera att väg- och järnvägstrafik ibland har expanderat så att bebyggelsen närmast vägen måste skyddas mot trafikbuller och miljöföroreningar. Sådana skydd utgör också hinder mot upplevelsen av kulturlandskapet.

9 Naturligtvis finns ekonomiska aspekter på förbuskningen. Planering, röjning och fortlöpande underhåll kräver finansiering. I Sverige skulle detta arbete betraktas som en "ekosystemtjänst" eller en "kollektiv nytthet" där samhället (lokalt, regionalt och nationellt) har det huvudsakliga kostnadsansvaret. Samtidig måste man utreda om förbuskningen representerar en värdefull biomassa som kan förädlas till energi (bränsle eller biogas).

10 Till sist ett par svenska exempel där förbuskning har observerats och behandlats. Världsarvet "Södra Ölands odlingslandskap" är ett bra exempel. "Ekomuseum Ätradalen" är ett annat exempel. I båda fallen har kulturlandskapet inte bara öppnats för insyn utan också kompletterats med pedagogiska parkeringsplatser, informationsmaterial och kartor.

Dessa 10 punkter innehåller många personliga reflexioner som inte behandlats av NKF. Jag hoppas ändå att punkterna kan vara till någon inspiration för de som diskuterar NKF:s fortsatta roll i arbetet mot förbuskningen i kulturlandskapet.

Jan Lundegrén
Pansargatan 5, SE-532 72 AXVALL, Sverige
+46 (0)511-626 88, +46(0)706 56 26 88
lundegren.axvall@telia.com

Redaktionen uppmanar alla läsare med synpunkter/erfarenheter/förslag i frågan att kontakta Søren Espersen; Pål Morten Skollerud; Olof Stroh eller Anna Westman (amc.westman@telia.com).

Lommen trycker även gärna era synpunkter etc. Hur kan man t eks skydda dom estetiska, visuella och auditiva värdena för friluftsfolk som vistas rekreativt til fots eller cykel i landskapet, och störs av vägbuller och ljus på långa avstånd?

FORBUNDETS HJEMMESIDE

www.n-kf.org

vil gerne være en god portal til kulturlandskabsstof fra hele Norden. Den vil også gerne være mere opdateret hele tiden.

Send mails med links, nyheder, materiale til hjemmesiden. Brug styrelsens email-adresser. Vil du påtage dig den interessante opgave at være dit lands hjemmesideambassadør?

Jævnligt se efter om link-listen for dit eget land er i orden og opdateret? Og holde lidt øje med, hvad

nyt og interessant, der sker i dit land, som hjemmesiden bør have med.

Det vil være en kærkommen hjælp! (Også en god hjælp til din egen vidensopbygning).